

Tanrı Algısı Bağlamında Yaşanan İnanç Sorunlarının Çözümü Üzerine Bir Ölçek Çalışması

A Scale Study on the Solution of Faith Problems in the Context of God Perception

Çiğdem CAN
KAYNAK ¹

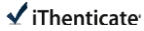
¹ Samsun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
e-mail: cigdem.kaynak@samsun.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 13.4. 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 23.11 2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Çiğdem CAN KAYNAK
cigdem.kaynak@samsun.edu.tr

Atf /Cite this article:
Can Kaynak, Ç. (2024). Tanrı Algısı Bağlamında Yaşanan İnanç Sorunlarının Çözümü Üzerine Bir Ölçek Çalışması. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 159-183.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışmada Tanrı algısı bağlamında yaşanan inanç sorunlarının çözümüne yönelik ölçek geliştirme süreciyle ilgili bilgilere yer verilmektedir. İnanç konularında yoğun sorgulamalar yaşayan gençler başta olmak üzere toplumun her kesiminin çözüm arayışına dâhil edilmesinin gerekliliği düşüncesiyle bir ölçek geliştirilmesi planlanmıştır. Bireylerin gelişimlerinin herhangi bir aşamasında yaşadıkları inanç sorunlarının kendilerince nasıl çözülebileceğini ölçen bir ölçek bulunmaması literatürde bir eksiklik olarak gözlenmiştir. Örneklem grubu olarak Ondokuzmayıs ve Samsun Üniversitesinde lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrenciler seçilmiş ve 340 dönüş alınmıştır. Elde edilen verilerin güvenilirlik analizi SPSS v25 programında yapılmıştır. 32 ifadenin yer aldığı Tanrı Algısına Bağlı Olarak Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme Ölçeğinin (TAİSCÖ) güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha değeri 0,940 olarak bulunmuştur. Yapı geçerliliğinde en çok kullanılan tekniklerden Açıklayıcı (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) teknikleri kullanılmıştır. Sonuçta ölçeğin dört faktörlü bir yapıya uygun olduğu görülmüş ve bu doğrultuda madde yük değeri 0,30'un altında olan 4 madde ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda 28 maddelik Tanrı Algısına Bağlı Olarak Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme Ölçeğinin (TAİSCÖ) geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı Algısı, İnanç Problemleri, Çözüm, Ölçek, Tanrı İnancı, Geçerlik, Güvenirlik

Abstract

This study gives information about the scale development process for solving belief problems experienced in the context of God perception. We planned to develop a scale with our belief in the necessity of including all segments of the society, especially the young people who experience intense questioning about belief issues, in the search for solutions. Because there is no scale that measures how individuals' belief problems can be solved by themselves in any period, it has been viewed as a significant gap in the literature. The item pool of 62 items in the first draft was reduced to 36 items as a result of the preliminary evaluation. As a result of the evaluation of the items by 33 experts, a total of four items below the critical value were removed from the pool. In the 32-item scale, Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) were both consecutively carried out. The analyses revealed that the scale was appropriate for a four-factor structure, and accordingly, four items with an item load value below 0.30 were removed from the scale. The results of the study at the end found out that the 28-item scale which aims to measure Solving Belief Problems Related to the Perception of God Scale (SBPPGS) is a both valid and reliable measurement tool.

Keywords: After Sales Service, Brand Image, Repurchase Intention

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden beri zihinsel kapasitesi ölçüsünde yüce bir güce inanma, bu güce yaklaşarak ondan yararlanma ve cezalarından korunma fikrine sahip olmuştur. Bu güç, bazen tek Tanrı inancı şeklinde bazen mitolojik varlıklarla ifadesini bulmuş (Armstrong, 2017) bazen kolektif bilinçdışının bir gereği olarak ruhta hayat bulan bir gerçeklik ve bireysel bir değer olarak görülmüştür (Jung, 1968: 12-17). Tanrı fikri bazen de baba imgesinin yetişkinlikteki sembolik karşılığı olarak algılanmıştır (Freud, 2000: 41). Yani Tanrı insanın anlam arayışında dönüşen bir psiko-sosyal hakikat olarak hep gündemde olmuştur. Aydınlanmayla birlikte rasyonalizm, pozitivizm gibi akımların etkinliğini artırmasıyla bilimdeki gelişmelerin Tanrı inancını ortadan kaldıracığı (Armstrong, 2017: 490) gibi meydan okumaların yerini bulmaması bizleri Tanrı olgusunun insanlığın sonuna kadar varlığını bir gerçeklik olarak devam ettireceği düşüncesine götürmektedir.

İnancı görünür hale getiren en önemli göstergelerden biri olan Tanrı'ya dair olumlu veya olumsuz duygu ve düşünceler, O'na inanıp inanmama, O'nunla duygusal bir bağ kurup kuramama kısaca Tanrı'yı algılama biçimleri nihayetinde insanların kendi tercihleridir. Geçmişten bugüne inananlar yanında inanmayanlar da var olmuştur ve birbirlerinin gerekçelerine karşı bilgi düzeyinde mücadele etmişlerdir. Bu mücadele bundan sonra da kendi rotasında devam edecektir. Ancak güncel açıdan bakıldığında inançsızlıkla ilgili çeşitli akımları entelektüel düzeyde cazipleştirerek popüler hâle getirme ve alternatifmiş gibi sunma çabası görülmektedir.

Tezahürleri bakımından yeniymiş gibi görünse de arka planı geçmişe dayanan inanç sorunları, tarihimizde kelim ilminin doğmasına sebep olmuştur. Tarihsel süreçte modern dönemlere gelindiğinde inanç olgusunda küreselleşmenin de etkisiyle yeni yaklaşımlar, yeni anlamlar ve anlayış biçimleri ortaya çıkmıştır. İslam inanç esaslarına yönelik eleştiriler önceki dönemlere göre farklı bir ivme kazanmıştır. Dini-İslami değerlere yönelik tenkitler görece daha da güçlenmiştir. Dolayısıyla günümüzde tüm İslam ilimleri yaşayan insanın problemlerine güncel anlamda hitap etmek zorundadır. Nasıl ki tıp ilmi şu anki toplumun hastalıklarını göz önünde bulundurmadan realiteden uzak teşhis ve tedavi uygulamasında bulunamıyorsa, İslami ilimlerin de her kesimiyle toplumun mevcut inanç problemlerini dikkate almadan ilerlemesi düşünülemez.

Araştırmamızda inanç problemleri olarak kabul edilen problemler, özelde ülkemizde, genelde İslam dini nazarında kabul gören dini inanca aykırı olan inanma biçimleridir. Diğer bir ifadeyle "Tanrı algısı bağlamında yaşanan inanç sorunları" ifadesi ile toplumumuzda kabul gören İslam inancına, resmi-sivil dini müfredata aykırı olan inanma biçimleri kastedilmektedir.

İnanç problemlerinin giderilmesinde sorun olarak görülen meselelerin çözümlenmesinden ziyade insanların genel bir bakış açısı edinmelerine destek olarak zihni bir aydınlanma yaşamalarını sağlamak uzun vadede daha isabetli bir tercih olarak görünmektedir. Yaşadığımız güncel sorgulamalara ve sonuçlarına bakıldığında olumsuz Tanrı algılarının sebep olduğu bazı sorunlu durumların/anlayışların var olduğu görülmektedir. Bu noktada Tanrı algısı ve inanç kavramları ile ilgili kavramsal bir çerçeve çizilmesi faydalı olacaktır.

1. Tanrı Algısı

TDK' de "bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak" (Güncel Türkçe Sözlük, 18 Temmuz 2021) anlamına gelen *algı* kavramı, insanın duyularıyla algıladığı veya algılayamadığı varlıklar hakkında sahip olduğu duyumsal (sensible) bilgi (information) şeklinde anlaşılabilir (İnceoğlu, 2010: 68). Duyu organlarıyla elde edilen öğelerin anlamlandırılmasıyla algı süreci meydana gelir (Arkonaç, 1998: 65).

Algılama sürecinde duyu organlarıyla birbirinden bağımsız olarak alınan verilerin anlamlı bir bütüne dönüşebilmesi için bir araya getirilerek anlam veya yoruma kavuşturulması gerekir (Eren, 2010: 69). Bu süreçte insanı, kalıtım yoluyla gelen özelliklerine ek olarak yaşarken edindikleri de etkilemektedir. Hem doğuştan gelen yetenekler hem de sonradan öğrenilenler şekillenerek algıyı etkiler (Arkonaç, 1998: 65-66). Bununla birlikte algının dış etmenlere bağlı olarak motivasyonel olması, bireyin algılama eşiği, algılamaya ilişkin duyum enerjisi vb. pek çok husus, iletişim uzmanlarının üzerinde durduğu konulardandır. İnsanlar olayları veya nesnelere algılamak sadece zihinde oluşan semboller, simgeler ve izlenimlerle yetinmez o olay veya nesnelere yönelik algılarına iyi-

kötü, olumlu-olumsuz, pozitif-negatif gibi duygusal tavır ve izlenimlerini de ekler (İnceoğlu, 2010: 68).

Tanrı algısı birçok disiplinin doğrudan veya dolaylı olarak farklı açılardan ilgilendiği bir konudur. Tanrı kelimesi Tanrılık/Uluhiyet yönüyle bir realite olarak felsefenin; teolojinin ve metafiziğin özenle ele aldığı bir öğreti olarak teologların; inkâra ve ispata konu olan entelektüel bir kavram olarak kutsal kitapların ve nihayet duygusal yaklaşıma ve algılara/tasavvura konu olarak din psikolojisinin ve din eğitiminin konusu olmuştur (Lawrence, 1991: 6-8).

Din, insanlık tarihi boyunca beşeriyete tesiri olan önemli kültür unsurlarından biridir. Dinin odağında da Tanrı kavramı vardır ve insanlarda Tanrı düşüncesi dinlerden önce var olagelmıştır (Mehmedoğlu, 2011: 15). Tanrı algısı/tasavvuru insanın dine karşı tutumunu, pozisyonunu ve bakış açısını belirleyici en önemli temel düşünce ve kurucu unsurdur. İnsan Tanrı algısı perspektifi ile Tanrı-evren, Tanrı-insan, insan-varlık ilişkisini şekillendirir (Evkuran, 2014: 43).

İnsanın doğal yapısında metafizik olanı algılama kapasitesi vardır ve insan metafizik âlemle kurduğu bağlantı ile hayatına anlam katabilir. İnsanın metafizik âlemle ilgili algı veya tasavvur oluşturabilmesi ve bu algıya anlam yükleyebilmesi için onun öncelikle bir hakikat kaynağına ve sonrasında bu kaynaktan beslenen değerler sistemine ihtiyacı vardır (Mehmedoğlu, 2011: 17).

Tanrı algısı kapsamında yapılan çalışmalarda Tanrı algısı, Tanrı tasavvuru ve Tanrı kavramı ifadeleri duygusal düzlemde ayrıma tabi tutulsa da algı ifadesinin sadece bilişsel düzeyde kalmadığı duygu ve düşünceleri de kapsadığı tezi daha isabetli bir savunudur. Bireyin sahip olduğu Tanrı algısı aynı zamanda O'na ait duygu ve düşüncelerini de ifade eder. Buna bağlı olarak her bireyin algısı biriciktir. Tanrı'yı bilmek ve O'na ait bir algıya sahip olmak mutlak varlığı düşünüp O'nu anlama, kavrama, O'nunla ilişki kurma çabasıdır ve tamamen insani bir çabadır. İnsanoğlunun varlığını anlamlandırma çabası devam ettiği müddetçe kendisini var eden bir yaratıcı algısı da muhakkak olacaktır. Kimi zaman kolektif bilincin şekillendirdiği bu algı kimi zaman öznel olabilmektedir.

Geçmişten beri çeşitli şekillerde var olan Tanrı algıları, 20. yüzyılın Avrupa sosyolojisinin özgün kavramlarından biri olarak kullanılan *dini bireyselleşme* kavramı çerçevesinde form değişikliğine uğramıştır. Geleneğin referansını esas almadan kişisel yöntemlerle Tanrı'yla ilişki kurmayı tercih eden bireyselliklerin şekillendirdiği Tanrı algıları kimi bireylerde içsel huzur sağlamak ve tatmine ulaştırmakta kimi bireylerde ise sorgulamayı artırmaktadır. Bu durum, aynı dinin mensubu olsalar da ve aynı kaynaklardan beslenseler de insanların Tanrı'ya ait algılarının aynı olmamasının diğer bir sebebi olarak görülebilir. Bu farklılık Tanrı'dan değil insandan kaynaklanan bir durumdur. Tanrı doğrudan görülmediği ve tecrübe edilmediği için kültürün şekillendirdiği insani düşünce ve tecrübelerle Tanrı algısı oluşur (Hick, 2012, 63). Tanrı'nın varlığı ve O'nun kâinat üzerindeki etkileri düşünce tarihinin ilgi duyduğu kadim bir problemdir.

2. İnanç ve İman Kavramları

İnsanların ferdi ve sosyal yaşamlarında oldukça etkin olan, ilk insandan itibaren insan hayatını yönlendiren ve dengeli bir hayat sürmelerinde önemli bir rol üstlenen inanç ve iman kavramlarıyla ilgili açıklamalara yer vermek inanç sorunlarıyla ilgili bir çalışma için yerinde olacaktır.

Arapça e-me-ne (emân) kökünden türemiş olan *iman* kelimesinin sözlük anlamı “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak”, terim anlamı ise “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” şeklindedir. Bu inanca sahip olan kişiye *mü'min* denir (Sinanoğlu, 22.10.2021).

Dinle ilgisi olması bakımından iman Tanrı'nın varlığı başta olmak üzere birtakım dini esasların tereddütsüz kabul edilmesi ve onaylanmasıdır. Dolayısıyla iman birey açısından öznel bağlayıcılık içerir (Uslu, 2021: 33). İmam Mâtürîdî, Kitâbü't Tevhîd'inde imanun marifetten öte kalpte gerçekleştirilen bir tasdik olgusu olduğunu belirtmektedir (el- Mâtürîdî, 2014: 574). İmam Eş'arî de imanı, “Allah ve Peygamberini haber verdikleri şeylerde tasdik etmektir” şeklinde tanımlamaktadır (el-Eş'arî, 2019: 136).

İman ilkel, çocuksu, karmaşık veya anlaşılmasız bir kavram olmadığı gibi daha iyisini bulamadıkları için insanların bağlandığı bir gerçeklik de değildir. Aksine bir bilincin ürünüdür (Watt, 1982). İman kavramlarla tanımlanmaya, kavramlarla açıklanmaya çalışılsa da aslında kendisi zihinsel bir durum, bir eylem ve bir tavır alıştır (Yeşilyurt, 2000: 544).

İnanç kavramı İslami bir terim olarak Arapçada "itikat" kavramıyla, İngilizce'de ise "belief" kavramıyla ifade edilir (Collinsdictionary, 15 Eylül 2021). Türkçe'de ise *inanç* kavramı, "bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, görüş, öğreti; Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat" gibi anlamları ihtiva etmektedir (Güncel Türkçe Sözlük, 16 Eylül 2021).

Soyut bir kavram olan inanç, insan hayatında çoğunlukla bireysel farklılıklarla kendisine özel anlamlar ve değerler yüklenerek hayatiyet bulmuştur. Bu nedenle inanç kavramını herkesin kabul edebileceği ortak bir tanımda buluşturmak mümkün değildir. Dinler söz konusu olduğunda her dinin kendine özgü tanımlarla inanç sistemlerini ve teolojilerini oluşturdukları görülmektedir. Bu çeşitlilik ve farklılık, inanç kavramıyla ilgili tartışmaların nerede başlaması ve nerede bitmesi gerektiğini belirleyebilmeyi de zorlaştırmaktadır (Korkmaz, 2014: 275).

Bir bilim olarak psikolojide inanç, şüphe ile başlayan sonrasında çeşitli süreçlerden geçerek kesinliğe ulaşan bir olgu olarak tanımlanır (Vergote, 1999; Hökelekli, 2005). İnanç kavramının gelenekteki ve modern zamanlardaki kullanımıyla ilgili iki yaklaşımdan söz edilebilir. İlk olarak içebakışı gerektiren zihinsel bir durum olması ikinci olarak da içe bakışın ötesinde kişiliği, huyu, karakteri etkileyen bir yönelim olmasıdır. İnanç veya imanla ilgili her türlü duygu, düşünce ve yaşantı bir defada oluşmuş ve tamamlanmış bir süreç değildir. Oluşmaya ve gelişmeye devam eden dinamik süreçlerdir (Mehmedoğlu, 2013).

3. Tanrı Algısı Bağlamında Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme Ölçeğinin Geliştirilmesindeki Amaç

İnanmanın insan ve toplum üzerindeki yansımalarının olumlu yönde görülebilmesi özellikle her yaş ve dönemde din eğitimi faaliyetlerinin sağlıklı bir düzlemde yürütülmesi ile mümkündür. Örneğin araştırma alanıyla ilgili olması bakımından Tanrı kavramının gelişim dönemlerine göre nasıl algılandığının bilinmesi din ve inanç eğitimi faaliyetlerini kurgularken bu faktörlerin göz önünde bulundurulmasını sağlayacaktır. Ayrıca ergenlik yıllarında veya sonraki yaşlarda, kimlik bunalımı veya aitlik problemleri yaşayanların inanç yönelimlerine karşı takınılması gereken tavır ve gösterilecek tepkileri yapılandıracaktır (Osmanoğlu, 2014: 178). Bireylerin hassas dönemlerinde, hassas konulara gösterdikleri tepkilere karşı daha duyarlı ve dikkatli hareket edilmesini sağlayacaktır. Sorunların, şüphelerin, kaygıların ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden itibaren sağlıklı din eğitimi süreçleriyle bireylerin varoluş sancılarını dindirilebileceği veya minimal seviyelere düşürülebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca gelişim dönemleri ile din eğitim ve öğretimi arasında uygunluk olmazsa eğitimden istenen başarının sağlanamayacağı unutulmamalıdır (Elias, 1983; Ekşi, 2006).

Tanrı algısı kaynaklı inanç sorunları, Allah'ın varlığı ve birliği, O'nun dünyada olanlarla ilgilenip ilgilenmediği, kader ve insanın karşı karşıya olduğu iyilikler ve kötülükler gibi çok geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Aileden veya toplumdaki öğrenilen yüzeysel ve kültürel dini bilgilerin bu soruları cevaplayamaması sebebiyle inanç problemleri yaşanmaktadır. Başta iyilik ve inanç ilişkisi olmak üzere inancın ahlakla, ibadetle ve sosyal hayatla ilişkisi, bağlamında da birtakım sorunların yaşandığı ve cevap bulup bulamaması oranında da insanların zihinlerinde cevabını bekleyen sorulara dönüşmektedir (Yılmaz, 18.05.2022).

Tanrı algısı kişinin Tanrı'ya hayatında yer verip vermemesi ve onu kendine referans alıp almama durumundan etkilenir (Yakut, 2019). Kendisi etkilenmekle birlikte Tanrı algısı da bireyin fiziksel sağlığı dâhil olmak üzere yaşam stilini, dünyayı algılayış şeklini, kişilerarası ilişkilerini zihinsel, duygusal ve psikolojik sağlığını da etkilemektedir (Kirkpatrick & Shaver, 1992; Korkmaz, 2014; Halstead & Hautus, 2013). İnsan hayatını olumlu veya olumsuz etkileme gücü yüksek olan bu olgu son dönemlerde farklı açılardan birçok araştırmaya konu olmuştur. Tanrı algısı olumlu olan bireylerde psikolojik iyi oluş (Korkmaz, 2014; Seyhan, 2014), psikolojik dayanıklılık (Erdoğan, 2015; Dilmaç & Çiftci, 2020), benlik saygısı (Küşat, 2006; Güler, 2007; Akyüz, 2010; Koç, 2011; Kula, 2012), engelliliğe olumlu tutum geliştirme (Yıldız & Ünal, 2017), mutluluk algısında artış (Dalfidan, 2019), hoşgörü

düzeylerinde artış (Arıcı & Tokur, 2017) gibi pozitif durum ve duygularda artış gözlenmiştir.

Tanrı algısı olumsuz gelişmiş bireylerde fiziksel hastalık endişesi (Kirkpatrick & Shaver,1992), depresyon (Greenway vd., 2003), stres (Dınvar, 2011), anksiyete (Güler, 2007; Orak vd., 2015), sosyal kaygı (Uysal vd., 2014), ölüm kaygısı (Orak vd., 2015; Kaya, 2018), yalnızlık (Anuştekin, 2018), obsesif-kompulsif davranışlar (Ghobarı & Haddadi, 2011), öfke (Koç, 2011) gibi negatif durum ve duygularda artış gözlenmiştir. Bu ve benzeri çalışmalar göstermektedir ki olumsuz Tanrı algısı, ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Yapıcı, 2007).

Çeşitli çalışmalarda da insanların inanç konusunda yaşadığı şüphe, sorun, sebepler ve Tanrı algısı doğrultusundaki inanç yönelimleri (deizm, ateizm, agnostisizm gibi) ele alınmıştır (Vergote, 1999; Altıntaş, 2002; Kayıklık, 2005; Ok, 2005; Girardı & Korlaelçi, 2005; Arslan, 2008; Puffer vd. 2008; Kasapoğlu, 2009; Dorman, 2009; Coşkun, 2010; Kenny, 2012; Düzgün, 2015; Gündoğar, 2017; Zavalısız & Şahin, 2018; Peker, 2018; Dawkins, 2019; Yiğit, 2019; Yapıcı, 2020; Bozkurt ve Kuyucu, 2020; Canatan, 2021; Ulutaş, 2021).

Tanrı algısı, şüphe, inanç yönelimleri, inanç sorunları, sebepleri gibi çeşitli başlıklar altında belirtilen zengin literatüre rağmen her yaş döneminde ve her kuşaktan insanı ilgilendiren inanç sorunları hakkında herkesin bilinçli bir farkındalık içinde olduğu iddia edilemez. Bireylerin gençliğe ilk adım attıkları andan itibaren bazıları açısından derin bazıları açısından daha yüzeysel sorgulamalar yaşadıkları söylenebilir. Bu sorgulamalarla gelen sosyal realiteden kaynaklanan sorunların iyileştirilmemesi, problemlerin çözülmemesi her daim kafası karışık, yeni problemlere açık nesilleri beraberinde getirecektir. Akla oldukça fazla anlam yükleyen yeni nesiller için rasyonaliteye sırt çevirmeden, bilimsellik ve akılcılıkla birlikte maneviyatın da elinden tutarak yol almak Tanrı algısıyla ilgili yaşanan inanç sorunlarında çözümlere ulaşılabilirliği kolaylaştıracaktır. Tanrı ve din üzerine düşünsel ve inanç problemleriyle karşılaşma doğallığının yanı sıra insanları bu konuda çözümlerin varlığından haberdar etmek bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca insanların bu arayışta gösterecekleri çabanın ne kadar anlamlı ve önemli olduğu da kendilerine hissettirilmelidir (Günaydın, 2017: 334-335).

İnsanlar birbirlerinden farklı da olsa çeşitli şekillerde her türlü sorunlarına çözüm arayışı içindedirler (Çam ve Tümkaya, 2006; Dündar, 2009; Öğülmüş, 2004; Lumsdaine, E. & Lumsdaine, M., 1995; Kökdemir, 2003). Aynı arayışın inanç sorunlarıyla ilgili olması da beklenir. Tanrı algısı merkezli yaşanan inanç sorunlarını tespit etmek ne kadar önemliyse bu sorunları yaşayan ya da kendileri yaşamasalar bile sorun yaşayan insanlarla iç içe olanların kendi dünyalarından ürettikleri ya da üretebilecekleri çözümleri tespit etmek de o kadar önemlidir. Bizzat sorun yaşayan bireylerce çözüme yönelik fikirlerin açığa çıkmaması alanın bu yönünde bir boşluk bırakmıştır. Bu durum fikirler karşısında güvensizlik telkin eden bir görüntü sunmaktadır.

Bu ölçek geliştirme çalışması ile insanların karmaşadan uzak bir Tanrı algısı oluşturabilmelerine engel olan problemlerin tespitinin ötesinde çözümlerin neler olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kişisel çözüm önerilerine ve daha objektif nicel verilere ulaşmaya aday özgün bir çalışmadır. Dönemsel popülerite içinde erimeyen, özgür bir birey olma çabası itibarının dayanağı olan bir 'ben' zamanın en önemli kıymeti olarak değerlendirilmelidir. Parçası olduğu bütünü bilerek özgürleşebilen bireyler gelişir ve toplumu geliştirir (Düzgün, 2020: 111-112). İnsanları yargılarında, seçimlerinde, çözüm arayışlarında etkileyen manevi/teolojik, psikolojik, bilimsel veya çevresel unsurların neler olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla yapılması gereken problemlere karşı farkındalığı arttırmak ve insanların meseleyi sahiplenmelerini sağlamaktır.

4. Ölçeğin Geliştirilmesi

4.1. Gereç ve Yöntem

Geliştirmeyi planladığımız "Tanrı Algısı Bağlamında Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme" ölçeğinin hazırlanmasında DeVellis'in sekiz aşamalı ölçek geliştirme sürecinden yöntemsel sıralama gözetilerek yararlanılmıştır (Devellis, 2012). Ölçek geliştirme çalışmaları incelendiğinde farklı çalışmalarda Hinkin (1995), Tezbaşaran (2008) ve Erkuş (2012) farklı aşamalardan söz etmektedirler. Ancak takip edilen sıralama genellikle benzerlik göstermektedir.

4.2. Ölçülecek Değişkenin Belirlenmesi

Bu çalışmada insanların karmaşadan uzak, duru ve net bir Tanrı algısı oluşturmalarına engel olan problemlerin tespitinin ötesinde çözümlerin neler olabileceğini bir ölçekle ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

Ölçek maddeleri oluşturulurken, inanç gelişiminde önemli kavramlar olan kimlik ve kişilik gelişimi ile inancın öğrenilmeye başlandığı ilk dönemlerden itibaren yaşanan tecrübelerin etkileri göz önünde bulundurulurken din ve değer eğitimi temel alınmış psikolojik ve pedagojik fayda göz önünde bulundurulmuştur. Yeni bir ölçek geliştirmek için öncelikle ne ölçülmek isteniyorsa onun ortaya konulması gerekmektedir (DeVellis, 2014). Ölçülmek istenen kavramı, konuyu veya durumu ortaya koymak için alanında uzman olan kişilerle görüşülmesi ve ilgili literatürün taranması gibi ön hazırlıklar araştırılmak istenenler hakkında yapısal çerçeve çizilmesine yardımcı olmaktadır (Özdamar, 2013). Bu doğrultuda kavramsal ve kuramsal çerçeve ile ölçülmek istenen durum arasında ilişkisel bağlantıyı koruyabilme adına ilgili literatür taranmıştır. Yapılan çalışmalarda önemsenmeyi, ilgiyi, bağımsız bir kişilik olarak tanınmayı, kabul edilmeyi ve değer verilmeyi bekleyen bireyleri genel anlamda çözüme dâhil eden bir çalışmanın bulunmadığı saptanmıştır. Toplumda sosyal, siyasal, endüstriyel ve daha birçok alanda yaşanan değişikliklerle birlikte insanların, din ve Tanrı algılarının da değiştiği ve yeni yeni tavırlar belirledikleri gözlenmektedir. Din ve Tanrı inancıyla ilgili bireysel yaklaşımların belirginleşmesi bir yana inançla ilgili yaşanan sorunlarda özellikle de Tanrı algısı kaynaklı inanç sorunlarında çözüme yönelik yapılanlar, genellikle dini konularda söz sahibi olanların tavsiye mahiyetinde birtakım önerilerde bulunmasından öteye geçmemektedir. İnanç konularında gençler başta olmak üzere toplumun her kesiminde yoğun sorgulamalar yaşayanlar bulunmaktadır. Sorgulama yaşayanların da çözüm arayışına dâhil edilmesinin gerekliliği düşüncesinden hareketle bir ölçek geliştirilmesi planlanmıştır. İnanç sorunları yaşayan ya da yaşaması muhtemel bireylerin yaşamlarının herhangi bir döneminde kendilerini çözüme dahil eden bir ölçek bulunmaması literatürde bir eksikliklerdir. Planlanan bu ölçek denemesinde sorunlarla yüzleşme noktasında, bireysel cesaret gösterebilenlerin görüş ve önerilerine ulaşmak istenmektedir.

4.3. Maddelerin Düzenlenmesi ve Madde Havuzunun Oluşturulması

Bu aşamada kavramsal çerçeve ve ölçülmek istenen durum belirlendikten sonra, ölçeğin son halinde yer alabilmesi ihtimal dâhilinde olan büyük bir madde havuzu oluşturulmaya başlanmıştır (DeVellis, 2014). Araştırmacı ile örneklemin belirlenen yapı çerçevesinde oluşturulan maddelere yönelik algılama farklılıklarını önleyebilmek için hem uzmanlardan yardım alınmış hem de hedef kitleden oluşan yaşları 17-32 yaş aralığında olan yedi bireyle yüz yüze görüşülerek kendilerine açık uçlu sorular sorulmuş ve maddelerin bir kısmı bu şekilde oluşturulmuştur. Bu görüşmelerde katılımcılara Tanrı ile ilgili düşünceleri, bu düşüncelerin oluşmasında sorun yaşayıp yaşamadıkları, sorun yaşamamış olsalar da sorun yaşayanlara çözüm önerilerinin neler olabileceği, kendi Tanrı algılarını sorunlu görmeseler de başkaları tarafından sorunlu görülmesinin sebepleri vb. sorularla yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler yapılmıştır. Tanrı algıları, bu algılar doğrultusunda beliren tutumlar, toplumda bu tutumların sorun olarak görülmesi ve bireylerin sorun çözme becerileri üzerine incelenen literatüre ek olarak belirtilen bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda soru havuzu oluşturulmuştur (Wymer ve Alves, 2013). Maddeler oluşturulurken madde havuzu ilk etapta teolojik, içsel, psikolojik, bilimsel, akılcı, dışsal veya çevresel çözümlere işaret eden yönleriyle kapsayıcılığı sağlamak adına geniş tutulmuştur (Slavec ve Drnovsek, 2012). Havuz oluşturulurken özellikle sorun çözme yönünde geliştirilen ölçeklerden esinlenilmiştir (Pargament, Kenneth I. vd., 1988; Puffer, Keith A. vd., 2003; Duyan, V. ve Gelbal, S., 2008; Heppner, P. P. ve Petersen, C. H., 1982; Eskin, M. ve Aycan, Z., 2009; Baran-Bulut, D., İpek, A. S. ve Aygün, B., 2018; Dora, S., 2003.) Ancak bu çalışmaların kişisel, sosyal ya da akademik soru/sorunları çözme amaçlı oldukları dikkatten kaçırılmamış faydalanılan kısımlar genelde inanç özelde Tanrı inancı çerçevesinde uyarlanarak düzenlenmiştir. Genel olarak madde yazımlarında dikkat edilmesi gereken hususlara da özen gösterilmeye çalışılmıştır (Erkuş, 2012). Ek olarak ölçek dilinin özellikleri, ölçülecek kavramın/konunun özellikleri, ölçme-değerlendirme bakış açısı ve hedef kitlenin psiko-sosyal özellikleri dikkate alınmış ayrıca biçim ve dil bilgisi açısından da gereken hassasiyet göz önünde bulundurulurken (Özdamar, 2013) ilk tasarıdaki 62 maddelik denemelik havuz yapılan öneriler

doğrultusunda 36 maddeye düşürülmüştür.

Tablo 1. Tanrı Algısı Bağlamında Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme Ölçeği Madde Havuzu

1. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar ancak başkalarının desteği ile çözülür.
2. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar ebeveynlerin yardımı ile çözüme ulaşır.
3. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar arkadaşların yardımıyla çözüme ulaşır.
4. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar psikolog/psikiyatristlerden destek alınarak çözülür.
5. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar sosyal medya-internet vb. online kaynaklarla çözülür.
6. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar resmi dini kurumların (Diyanet, İlahiyat Fakülteleri) desteği ile çözülür.
7. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar cemaatlerin veya mistik-tasavvufi yapıların desteğiyle çözülür.
8. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar okullarda verilen din eğitimi ile çözülür.
9. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar bu konuda uzman hocaların-öğretmenlerin yardımı ile çözülür.
10. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar bu konuda daha fazla bilgi sahibi olunarak çözülür.
11. Tanrı inancıyla ilgili sorunların çözümünde yazılı kaynaklara başvurma ihtiyacı duyarım.
12. Tanrı inancına dair sorun ve şüpheler akılcı ve bilimsel yollarla çözüme ulaşır.
13. Ailede yeterli din eğitimi alınırsa Tanrı inancıyla ilgili sorunlar azalır.
14. Tanrı inancıyla ilgili şüphe ve sorunlara ikna edici cevaplar bulamamak çözümü zorlaştırır.
15. Benzer sorunları yaşayıp çözüme ulaşmış insanların hayat hikâyelerini okumak/araştırmak Tanrı inancıyla ilgili sorunları çözmeyi kolaylaştırır.
16. Sosyal çevreyi değiştirmek Tanrı inancına dair sorunların çözümüne katkı sağlar.
17. Ailede huzursuzluk ve gerginlikler azaldıkça Tanrı inancıyla ilgili sorunlar da azalır.
18. Günlük hayattaki sosyal sorunlar azalırsa Tanrı inancıyla ilgili sorunlar da azalır.
19. Ailedeki ekonomik sorunlar azalırsa Tanrı inancıyla ilgili sorunlar da azalır.
20. Toplumsal ahlaki normlara uyulursa Tanrı inancıyla ilgili sorunlar azalır.
21. Ailede inanç sorunları yaşayanların varlığı Tanrı inancıyla ilgili

sorunların çözümünü zorlaştırır.
22. Arkadaş çevresinde inanç sorunları yaşayanların varlığı Tanrı inancıyla ilgili sorunların çözümünü zorlaştırır.
23. İnançlı insanların olumlu model olmaları Tanrı inancıyla ilgili sorunları azaltır.
24. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar yine Tanrıya sığınarak çözülür.
25. Ölüm gerçeği (bu dünyanın geçiciliği) daha fazla düşünülürse Tanrı inancıyla ilgili sorunlar azalır.
26. Tanrı inancıyla ilgili sorunlarda Tanrıya dua etmek sorunu çözer.
27. Tanrı varlığı ve sıfatları (merhameti, adaleti, affediciliği vb.) daha iyi öğrenilirse ona dair şüphe ve sorunlar azalır.
28. Tanrı'ya olan inanç günlük hayata yansırsa Tanrı inancıyla ilgili sorunlar azalır.
29. Tanrı inancına dair sorunlar Kuran-ı Kerim'i anlamaya çalışarak onun rehberliğinde çözülür.
30. Tanrı inancına dair sorunlar Hz. Peygamber'in hayatı öğrenilerek onun rehberliğinde çözülür.
31. Yakın çevremin bana dua etmeleri Tanrı inancıyla ilgili sorunlarımın çözümüne katkı sağlar.
32. İnançlı insanların kusurlarını dini inancın kendisi ile özdeşleştirmemek Tanrı inancıyla ilgili sorunları azaltır.
33. Farklı düşüncelere saygılı olmak Tanrı inancıyla ilgili sorunların çözümüne katkı sağlar.
34. Dini konularda yeniliklere açık olmak Tanrı inancıyla ilgili sorunları azaltır.
35. Tanrı inancıyla ilgili sorunlar zamana bırakılarak çözülür.
36. Tanrı inancına dair sorunlar ilgimi çekmiyor.

4.4. Ölçüm Şeklinin Belirlenmesi

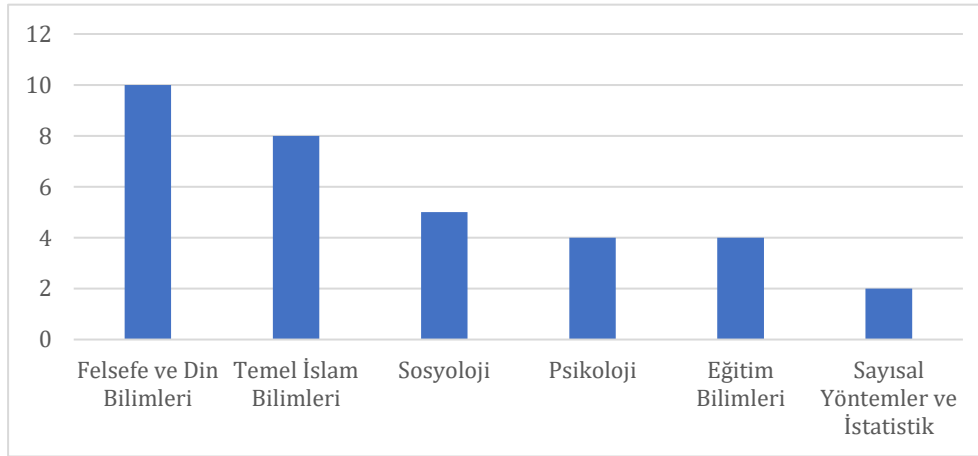
Burada yapılması gereken uygulanacak yöntemin ölçülmesi hedeflenen duruma uygunluğunu araştırmaktır (Cohen ve Swerdlik, 2010). Ölçek geliştirme sürecinde maddeler oluşturulurken aynı zamanda sorulara çeşitli yanıt verme biçimlerinden biri de teknik olarak kararlaştırılır (DeVellis, 2014).

Çalışmada, literatürde kullanımı yaygın olan Likert derecelendirme yöntemi tercih edilmiştir. 5'li veya 7'li olabilen Likert tarzı derecelendirmelerde orta nokta "Fikrim yok/Kararsızım" biçiminde ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2014). Bu kapsamda Uzman değerlendirmeleri sırasında "madde hedeflenen yapıyı ölçüyor", "madde yapı ile ilişkili ancak gereksiz" ve "madde hedeflenen yapıyı ölçmüyor" şeklinde üçlü derecelendirme, pilot çalışma uygulamasındaki hedef kitle değerlendirmesinde ise (1) "Hiç katılmıyorum" ve (5) "Tamamen katılıyorum" şeklinde beşli derecelendirme tercih edilmiştir.

4.5. Uzman Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Bu kapsamda uzman görüşlerine başvurularak hazırlanan ölçme aracının içerik geçerliliğine sahip olması hedeflenmektedir. İçerik geçerliliği kapsamında ölçüm aracının unsurlarının elde edilmek istenenlerle ne kadar alakalı olduğu ve temsiliyeti tespit edilmeye çalışılmaktadır. Hedeflenen ile ne kadar ilgili olduğunu ortaya koymak için tasarlanan maddeler arasında benzer olanlar çıkarılmış, kapsayıcılık bakımından içi çe olanlar sadeleştirilmiş, maddelerin anlaşılabilirliği artırılmış ve istenilenleri karşılayıp karşılamadıkları gözden geçirilmiştir (Devellis, 2014). Ayrıca maddelerin dil seviyesi ve açıklığı hakkında da uzmanlardan yardım alınmıştır (Evcı ve Aylar, 2017). Maddelerin yapıyı temsil etme düzeyinin ölçülmesiyle ilgili olarak da başvurduğumuz uzmanların görüşleri öznel olduğu için daha güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla literatürde geliştirilmiş farklı yöntemlerden (Lawshe, 1975) en çok tercih edileni olan Lawshe metodu tercih edilmiştir (Ayre ve Scally, 2014: 79). Bu amaçla hazırlanan yönergeyle ölçek maddeleri anket formu şeklinde uzman görüşlerine sunulmuştur. Uzmanlar maddeleri “Madde hedeflenen yapıyı ölçüyor”. “Madde yapı ile ilgili ancak gereksiz” ve “Madde hedeflenen yapıyı ölçmez” şeklindeki seçeneklerden birine göre değerlendirmişlerdir. Ortaya çıkan veriler ile her maddeye özgü kapsam geçerlilik oranı (Content Validity Ratio, CVR) ve testin tamamı için hesaplanan kapsam geçerlilik indeksi (Content Validity Index, CVI) elde edilmiştir (Lawshe, 1975).

Kapsam geçerliliğinde nesnel sonuçlar elde edebilmek için uzmanların ayırt ediciliği ve sayısı (5-40 arası) önemlidir (Ayre ve Scally, 2014). Çalışma kapsamında literatürde önerilen bu durum dikkate alınmış ve akademik çalışmalarında alana yönelik araştırma ve yayınlarıyla bu ölçeğin geliştirilmesi sürecine katkı sunacağı düşünülen 33 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Çalışmaya katılan uzmanların akademik çalışma alanlarına göre dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Görüşülen Uzmanların Akademik Alan Dağılımları

Ölçeğin kapsam geçerlilik oranlarının hesaplanabilmesinde “Madde hedeflenen yapıyı ölçüyor” 3, “Madde yapı ile ilgili ancak gereksiz” 2 ve “Madde hedeflenen yapıyı ölçmez” 1 olacak şekilde puanlanmıştır.

4.6. Uzman Görüşlerinin Analizi ve Geçerli Maddelerin Ölçeğe Dâhil Edilmesi

Çalışma kapsamında, ölçekte yer alacak maddelerin kapsam geçerliğinin ortaya konması için, uzman görüşleri doğrultusunda elde edilen nitel veriler Kapsam Geçerlilik Oranı (KGO) ve Kapsam Geçerlilik İndeksi (KGİ) hesaplanarak nicel verilere dönüştürülmüştür. Öncelikle KGO daha sonra KGİ hesaplanmıştır.

KGO, aşağıdaki formül doğrultusunda hesaplanır (Lawshe, 1975);

$$KGO = \frac{ne - \frac{N}{2}}{N} \quad (1)$$

$$KGO = \frac{ne}{\frac{N}{2}} - 1 \quad (2)$$

Formül içerisindeki “ne” ilgili maddeyi “Madde hedeflenen yapıyı ölçüyor” şeklinde belirten uzman sayısını, “N” ise değerlendirmeyi yapan toplam uzman sayısını tanımlamaktadır.

KGO, -1 (mutlak red) ile +1 (mutlak kabul) arasında bir değere sahiptir. Eşitlik 1'e göre; değerlendirme yapan uzmanların yarısı ilgili maddeyi "Madde hedeflenen yapıyı ölçüyor" şeklinde değerlendirirse KGO=0, yarısından fazlası "Madde hedeflenen yapıyı ölçüyor" şeklinde değerlendirirse KGO>0 ve uzmanların yarısından azı "Madde hedeflenen yapıyı ölçüyor" şeklinde değerlendirirse KGO<0 olacaktır. KGO oranı 0 (sıfır) veya negatif (sıfırdan küçük) bir değere sahip maddenin kapsam geçerliliği yoktur. Bu nedenle ölçekteki bu maddeler madde havuzundan çıkarılır (Ayre ve Scally 2014; Lawshe, 1975).

Kapsam Geçerlilik Ölçütü-KGÖ (CVRcritical), ölçekteki her bir maddenin uygunluğunun şans eseri olma ihtimalini ortadan kaldırır ve bu ölçüt ile bir maddenin gerçek anlamda uygun olup olmadığı ortaya konur. KGÖ değerleri bir maddenin gerekliliğinin veya gereksizliğinin belirlenmesinde en az kaç uzmanın onayına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyar. Bu çalışmada Ayre ve Scally (2014)'nin ortaya koyduğu KGÖ değerleri temel kabul olarak alınmıştır ve $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde 33 uzman için KGÖ=CVRcritical değerinin 0.333 olduğu Tablo 2'de verilmiştir (Ayre ve Scally, 2014).

Tablo 2. Ayre ve Scally Tarafından Hazırlanan KGÖ (CVRcritical) Değerleri

Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	1.000	23	0.391
6	1.000	24	0.417
7	1.000	25	0.440
8	0.750	26	0.385
9	0.778	27	0.407
10	0.800	28	0.357
11	0.636	29	0.379
12	0.667	30	0.333
13	0.538	31	0.355
14 0.571 32			0.375
15 0.600 33			0.333
16 0.500 34			0.353
17 0.529 35			0.314
18 0.444 36			0.333
19 0.474 37			0.297
20 0.500 38			0.316
21 0.429 39			0.333
22 0.455 40			0.300

Toplam 33 uzmanın maddelere değerlendirmeleri üzerinden, Eşitlik 1'de verilen formül yardımıyla kapsam geçerlik oranları belirlenmiştir. Analiz doğrultusunda kritik değer altında kalan toplam 4 madde havuzdan

çıkarılmıştır.

Tablo 3. Uzman Görüşü Doğrultusunda Hesaplanan KGO ve KGİ

Maddeler	Ölçüyor	Gereksiz	Ölçmez	Kapsam Geçerlilik Oranı	Kabul/Red	Maddeler	Ölçüyor	Gereksiz	Ölçmez	Kapsam Geçerlilik Oranı	Kabul/Red
Madde 1	26	3	4	0,576	Kabul	Madde 26	4	3	0,576	Kabul	
Madde 2	26	5	2	0,576	Kabul	Madde 24	7	2	0,455	Kabul	
Madde 3	30	2	1	0,818	Kabul	Madde 18	13	2	0,091	Red	
Madde 4	24	4	5	0,455	Kabul	Madde 20	8	5	0,212	Red	
Madde 5	25	8	0	0,515	Kabul	Madde 30	2	1	0,818	Kabul	
Madde 6	32	1	0	0,939	Kabul	Madde 22	8	3	0,333	Kabul	
Madde 7	26	4	3	0,576	Kabul	Madde 24	4	5	0,455	Kabul	
Madde 8	24	7	2	0,455	Kabul	Madde 23	8	2	0,394	Kabul	
Madde 9	32	1	0	0,939	Kabul	Madde 31	2	0	0,879	Kabul	
Madde 10	30	2	1	0,818	Kabul	Madde 30	3	0	0,818	Kabul	
Madde 11	31	1	1	0,879	Kabul	Madde 32	1	0	0,939	Kabul	
Madde 12	27	5	1	0,636	Kabul	Madde 33	0	0	1,000	Kabul	
Madde 13	30	3		0,818	Kabul	Madde 25	8	0	0,515	Kabul	
Madde 14	26	6	1	0,576	Kabul	Madde 31	2	0	0,879	Kabul	
Madde 15	30	3	0	0,818	Kabul	Madde 24	4	5	0,455	Kabul	
Madde 16	24	4	5	0,455	Kabul	Madde 24	5	4	0,455	Kabul	
Madde 17	22	8	3	0,333	Kabul	Madde 16	8	9	-0,030	Red	
Madde 18	23	8	2	0,394	Kabul	Madde 20	7	6	0,212	Red	

Çalışmaya ait KGİ değeri, madde havuzundan 4 madde çıkarıldıktan sonra KGO ortalamaları alınarak hesaplanmış ve 0,642 değeri bulunmuştur. Elde edilen KGİ değerinin KGÖ değerinden büyük olması ($KGİ > KGÖ$) ölçekte kalan maddelerinin kapsam geçerliliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir (Lawshe, 1975). Bu doğrultuda çalışmada elde edilen değerlerden $KGİ (0,642) > KGÖ (0,333)$ olduğundan hazırlanacak ölçekte kalan maddelere ait kapsam geçerliliği istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir.

4.7. Pilot Örneklem Grubunun Belirlenmesi ve Ölçeğin Uygulanması

Örneklem, evreni temsil edebilecek yeterlikte büyük olmalıdır. Pilot uygulamada örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde çeşitli fikirler vardır. Evcı ve Aylar (2017) pilot uygulamanın hedef kitleden yaklaşık %5'lik kısmına uygulanmasını yeterli bulurken, Şeker ve Gençdoğan (2014) 30 ila 50 katılımcının pilot uygulamaya dâhil edilmesinin yeterli olacağını belirtmişlerdir. Büyüköztürk (2002) ise örneklemin, madde sayısının en az 10 katı büyüklükte olması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada ölçeğin pilot uygulaması için bu görüş tercih edilmiş ve soru sayısının 10 katı 320 katılımcı şeklinde tasarlanmıştır.

Çalışmanın örneklem grubu olarak Ondokuzmayıs Üniversitesi ve Samsun Üniversitesinde lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrenciler seçilmiştir. Üniversite dönemi, ergenlik sonu yetişkinlik döneminin başı olması hasebiyle kişilik gelişimin olgunlaştığı, kimliğin netleştiği, bilimsel zihniyetin eleştirel ve sorgulayıcı düşünme tarzıyla şekillendiği bir dönemdir. Bu nedenle çalışmada kategorik ve tipolojik bakış açısından uzak bir şekilde, genel olarak sorun çözme becerisi yüksek olduğu düşüncesiyle Samsun örnekleğiyle çeşitli fakültelerde öğrenim gören üniversite gençliği tercih edilmiştir. Tasarım aşamasında pilot ölçeğe asgari 320 katılımcıdan dönüş alınması gerekmekte iken, toplamda geçerli sayılan 340 dönüş alınmıştır. Belirlenmiş olan örneklem grubuna 32 maddelik taslak ölçek yüz yüze ve aşağıdaki yönergeyle uygulanmıştır.

“Değerli Katılımcı,

"Tanrı Algısı Bağlamında Yaşanan İnanç Sorunları ve Gençlerin Çözüm Önerileri" başlıklı doktora tez çalışması için bir ölçek geliştirme amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıda Tanrı algıları ile ilgili yaşanan ya da yaşanması muhtemel inanç sorunlarını çözümlenmeye yönelik bazı ifadeler yer almaktadır. Çözüm önerilerine ulaşmayı hedefleyen bu çalışma için samimi ve gerçeğe uygun olarak vereceğiniz cevaplar, araştırmadan geçerli ve güvenilir sonuçlar elde etmemize büyük katkıda bulunacaktır. Verilecek cevaplar gizli tutulacak ve yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Değerli zamanınızı ayırdığınız için ve yapacağınız katkıdan dolayı teşekkür ederim."

Likert tarzında hazırlanan ölçek sıklık derecesine göre, kesinlikle katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2) ve kesinlikle katılmıyorum (1) seçeneklerinden birini işaretleyerek cevaplandırılır.

4.8. Pilot Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Ölçek denemesinin pilot uygulaması için 348 cevap alınmıştır. 8 anket cevaplarında boşluklar bulunduğu için analiz sürecine dahil edilmemiştir.

Toplamda 340 anketin cevapları analize dâhil edilmiştir.

5. Pilot Uygulama Güvenilirlik Analizi

Ölçme araçlarında aranan en önemli özelliklerden biri güvenilirliktir. Bu, bir ölçme aracıyla aynı şartlarda gerçekleştirilen ölçümlerde ortaya çıkan değerlerdeki kararlılığın bir belirtisidir (Öncü, 1994). Ölçeklerin güvenilirliği çeşitli şekilde belirlenmektedir. Likert tarzı derecelendirilen ölçeklerin iç tutarlılığını tahmin etmekte çoğunlukla Cronbach (1951) tarafından geliştirilen alfa katsayısı yöntemi tercih edilir. Bu araştırmada, güvenilirlik analizlerinde iç tutarlık katsayısı kullanılmıştır. 32 ifadenin yer aldığı Tanrı Algısına Bağlı Olarak Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme Ölçeği'nin (TAİSÇÖ) güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha değeri (iç tutarlık katsayısı) 0,940 olarak bulunmuştur

(Tablo 4). Genel literatürde 0,70'den büyük olan değerler kabul görmekte ve ölçeğin güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2014). Dolayısıyla araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. TAİSÇÖ Puanlarının Cronbach's Alpha değeri

Cronbach's Alpha	N (madde)
0,940	32

Madde toplam istatistikleri sonuçları Tablo 5'de verilmiştir. Bu istatistikler incelendiğinde, 0,936 - 0,941 arasında değiştiği bulunmuş dolayısıyla ölçeğin güvenilirliğini önemli ölçüde artırıcı etki göstermediği için ölçekten bir madde çıkarılmamıştır.

Tablo 5. TAİSÇÖ Madde Toplam İstatistikleri

Item-Total Statistics					
	Scale	Scale	Corrected	Squared	Cronbach's
	Mean if	Variance if	Item-Total	Multiple	Alpha if
	Item	Item	Correlation	Correlation	Item
	Deleted	Deleted			Deleted
M1	101,5549	534,358	,495	,418	,938

M2	100,9277	522,514	,653	,704	,937
M3	101,2341	527,009	,632	,718	,937
M4	101,3382	533,946	,479	,491	,938
M5	101,5029	538,790	,407	,430	,939
M6	100,7919	517,997	,632	,708	,937
M7	101,4364	527,145	,563	,542	,938
M8	101,1734	521,697	,634	,579	,937
M9	100,4249	515,770	,701	,680	,936
M10	99,5173	543,532	,352	,557	,939
M11	99,7717	541,539	,363	,558	,939
M12	99,8786	551,063	,166	,357	,941
M13	100,3324	515,167	,711	,600	,936
M14	100,0434	541,885	,316	,289	,940
M15	100,1705	525,400	,646	,551	,937
M16	100,6387	523,913	,598	,511	,937
M17	101,0116	528,023	,546	,607	,938
M18	100,8584	532,939	,441	,692	,939
M19	101,2659	539,865	,327	,589	,940
M20	100,4798	528,581	,507	,499	,938
M23	100,0000	519,652	,680	,583	,936
M24	100,0867	525,494	,577	,639	,938
M25	100,4451	516,880	,697	,615	,936
M26	100,4653	521,322	,640	,738	,937
M27	99,9277	513,998	,755	,804	,936
M28	99,9798	516,629	,719	,691	,936
M29	99,6474	520,397	,706	,857	,936
M30	99,7746	517,937	,739	,879	,936
M31	100,7110	518,339	,675	,610	,936
M32	100,2861	523,474	,564	,483	,938

M33	99,8179	539,946	,384	,454	,939
M34	100,1734	542,410	,309	,430	,940

6. Normallik testi

Araştırmaya dâhil olan kişilerden edinilen verilerin normal dağılıma uygunluğunu ortaya koymak için veri gruplarının çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. George ve Mallery (2003)'e göre, normal bir dağılım için çarpıklık ve basıklık değerleri +2 ile -2 aralığında olmalıdır (Berber ve Sarı, 2009). Araştırmanın veri setinde TAİSÇÖ alt boyut puanlarının ortalama değerinden hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerleri +2 ile -2 aralığındadır. Dolayısıyla araştırmanın veri seti normal dağılıma sahiptir (Tablo 6).

Tablo 6. TAİSÇÖ alt boyut puanlarının çarpıklık basıklık değerlerine ilişkin bulgular

TAİSÇÖ Alt Boyut	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Teolojik ve manevi çözümler	-0,901	0,058
Kolektif (yardımlı) çözümler	-0,138	0,618
Dışsal/çevresel çözümler	-0,078	0,473
Bilimsel/akılcı çözümler	-1,318	1,872

7. Geçerlilik Analizi

Yapı geçerliliği, ölçek geliştirme sürecinde ölçülmesi hedeflenen davranışların ölçülüp ölçülmediğini ve nasıl bir yapısal modelle ölçüldüğünün anlaşılmasını sağlar. Bu hususta en çok kullanılan tekniklerden biri faktör analizidir (Büyüköztürk, 2014). Bu çalışmada ölçeğin faktör yapısını ortaya çıkarmak için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), ortaya çıkan faktör yapısını test etmek ve birleşen geçerlilik için ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) tekniği kullanılmıştır.

7.1. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

Açıklayıcı Faktör analizi (AFA), birbirleriyle ilintili olduğu düşünülen çok sayıdaki değişkenin daha az sayıdaki doğrudan gözlenemeyen değişken veya değişkenler ile yorumlanabilmesine olanak sağlayan çok değişkenli bir tekniktir (Şencan, 2005).

Açıklayıcı faktör analizinden önce Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testleri ile verilerin faktör analizine uygunluğu test edilmiştir. KMO değeri 0,5-0,7 arası orta, 0,7-0,8 arası iyi, 0,8-0,9 arası çok iyi ve 0,9 üzeri mükemmel olarak belirlenmektedir (Çolakoğlu & Büyükeksi, 2014). Bu çalışmada KMO değeri 0,923 olarak elde edilmiştir (Tablo 7). Yani araştırmanın örneklem hacminin mükemmel yeterlilikte olduğu saptanmıştır. Normal dağılım düzeyinin ölçülebilmesi için gerçekleştirilen "Bartlett Testi" ile 6417,563 sonucu ve 0,000 düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, çalışmada kullanılan veri setinin AFA'ya uygun olduğu ortaya konularak bir sonraki aşama olan analize geçilmiştir.

Tablo 7. KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,923
	Approx. Chi-Square	6417,563
Bartlett's Test of Sphericity	df	378
	Sig.	0,000***

***p:<0,001

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek üzere öncelikle Temel Bileşenler Analizi (TBA) yapılmıştır. Bu aşamada ölçeğin dört faktörlü bir yapıya uygun olması nedeniyle Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda madde yük değeri 0,30'un altında olan (Kalaycı, 2006) 4 madde (M14, M15, M16, M33) ölçekten çıkarıldıktan sonra geriye kalan 28 maddede işlem tekrar edilmiştir. AFA sonucunda 4 faktör elde edilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Açıklanan Varyans Oranları

Component	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	10,719	38,282	38,282	7,221	25,790	25,790
2	2,614	9,336	47,618	4,993	17,833	43,623
3	2,301	8,217	55,835	3,161	11,290	54,914
4	2,000	7,144	62,979	2,258	8,065	62,979
5	1,009	3,605	66,584			
6	,823	2,939	69,523			
7	,792	2,830	72,353			
8	,699	2,496	74,850			
9	,622	2,220	77,069			
10	,580	2,073	79,142			
11	,550	1,965	81,107			
12	,532	1,900	83,007			
13	,494	1,763	84,771			
14	,473	1,689	86,460			
15	,436	1,557	88,017			
16	,408	1,458	89,476			
17	,386	1,380	90,855			
18	,358	1,280	92,135			
19	,332	1,184	93,319			
20	,309	1,105	94,424			
21	,284	1,014	95,438			
22	,251	,895	96,333			
23	,218	,780	97,112			
24	,204	,727	97,839			
25	,193	,690	98,529			
26	,185	,661	99,190			

27	,152	,543	99,734
28	,075	,266	100,000

Ortaya çıkan faktörler, “Teolojik ve Manevi Çözümler”, “Kolektif (Yardımlı) Çözümler”, “Dışsal/Çevresel Çözümler” ve “Bilimsel/Akılcı Çözümler” başlıklarıyla ifadelendirilmiştir. Bu boyutları oluşturan maddelerin faktör yükleri, öz değerleri ve açıklanan varyans yüzdelerine Tablo 8’de verilmiştir “Teolojik ve Manevi Çözümler” alt boyutuna “M13, M23, M24, M25, M26, M27, M28, M29, M30, M31, M32”, “Kolektif (Yardımlı) Çözümler” alt boyutuna “M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, M8, M9”, “Dışsal/Çevresel Çözümler” alt boyutunda “M17, M18, M19, M20, M34” ve “Bilimsel/Akılcı Çözümler” alt boyutuna ise “M10, M11, M12” maddelerinin girdiği görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. AFA Sonucunda Elde Edilen Ölçeğin Boyutları

Component	
Teolojik ve Manevi Çözümler	Kolektif (Yardımlı) Çözümler
Dışsal/Çevresel Çözümler	Bilimsel/Akılcı Çözümler
M30	,867
M27	,866
M29	,843
M26	,835
M24	,795
M28	,779
M25	,722
M31	,652
M23	,625
M13	,605
M32	,554
M3	,781
M4	,728
M5	,705
M1	,683
M2	,683
M6	,673
M8	,654

M9	,652
M7	,625
M18	,880
M19	,852
M17	,699
M20	,674
M34	,490
M10	,821
M11	,809
M12	,766

M: Madde, AVO: Açıklanan Varyans Oranı, ÖD: Öz Değer

AFA sonucu elde edilen faktör düzeylerinden hareketle Tanrı Algısına Bağlı Olarak Yaşanan İnanç Sorunlarını Çözme Ölçeğinin (TAİSÇÖ) 5'li likert türünde, 4 faktörlü bir yapıda, 28 maddeli, ve ölçekten alınacak toplam puanın 4-20 arası olduğu saptanmıştır.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonrasında elde edilen maddeler (28 madde) sonucunda belirlenen Cronbach's Alpha değeri (iç tutarlık katsayısı) 0,935'tir (Tablo 10). Bu değere göre kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 10. TAİSÇÖ puanlarının Cronbach's Alpha değeri

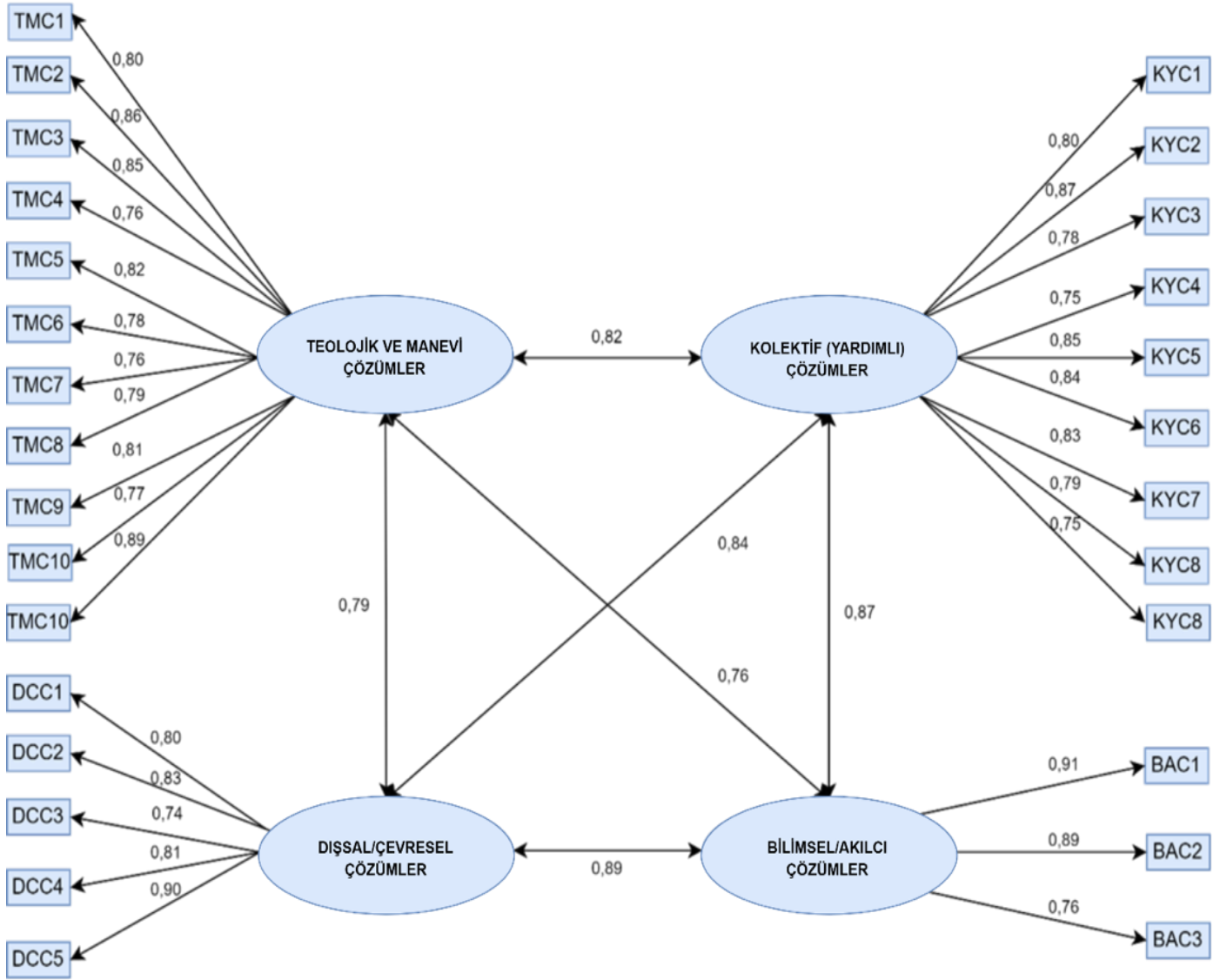
Cronbach's Alpha	N (madde)
0,935	28

7.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

DFA, AFA'nın uzantısı niteliğindedir ve verinin temelindeki yapı değerlendirilir. DFA, belirlenen faktörler arasında yeterli seviyede bir bağlantı olup olmadığını, değişkenlerin hangi faktörlerle ilişkili olduğunu, faktörlerin bağımsızlığını ve modeli açıklamadaki yeterliliğini ortaya koymak için kullanılmaktadır (Özdamar, 2013).

Ölçek geliştirme çalışmalarında yapı geçerliliğini test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmaktadır (Büyüköztürk, 2014).

Araştırmada R programı kullanılarak, maximum likelihood tekniği ile gerçekleştirilen DFA'dan sonra ilk olarak modelin uyum indeksleri ortaya konmuştur. Gerçekleştirilen ilk modelde ölçüt değerlerin sağlandığı gözlemlenmiş ve oluşturulan model Şekil 2'de verilmiştir. Ayrıca standardize faktör yükleri 0,5'nin altında olan madde olmadığından ölçekten madde çıkarılmamıştır.

Şekil 2. Araştırmanın DFA modeli

Bu işlemde sonra elde edilen son modelin uygunluğu uyum ölçütleri ile test edilmiştir. Bu aşamada RMSEA (Root Mean Square Error Approximation), Norm ed Fit Index (NFI), CFI (Comparative Fit Index), SRMR (Square Root of Mean Square Residual), GFI (Goodness of Fit Index) ve Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) temel alınmıştır. Yapılan analiz sonucu, RMSEA değeri 0,047; NFI değeri 0,968; CFI değeri 0,982; SRMR değeri 0,065; GFI değeri 0,979 ve AGFI değeri 0,976 olarak tespit edilmiştir (Tablo 10). Elde edilen verilerden hareketle model uyum değerlerinin kabul edilebilir düzeyde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11. Ölçeğin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum indeksi		
Serbestlik Derecesi	-	344
Ki -Kare/sd	$0 \leq Ki -kare/sd \leq 2$	1,326
RMSEA	$0,05 \leq RMSA \leq 0,08$	0,047
NFI	$0,90 \leq NFI \leq 1,00$	0,968
CFI	$0,90 \leq CFI \leq 1,00$	0,982
SRMR	$SRMR < 0,08$	0,065
GFI	$0,85 \leq GFI \leq 1,00$	0,979
AGFI	$0,85 \leq AGFI \leq 1,00$	0,976

Eşik Değerler

Analiz Sonuçları

Ölçeğin yapı geçerliliği için birleşen (yakınsak) geçerlilik (convergent validity) göz önünde bulundurulur (Hair vd., 2010). Birleşen geçerlilik değişkenlere ait ifadelerin birbirleriyle ve oluşturdukları faktörle ilişkili oldukları anlamına gelir (Yaşlıoğlu, 2017).

Birleşen geçerlilik için, ölçeğe ait tüm CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması ve bu değerlerin de 0,5'ten büyük olması beklenir. Ayrıca maddelerin standardize faktör yüklerinin 0,5 üzerinde ve birleşik güvenilirlik (CR) değerinin 0,7'den yüksek olması gerekir (Hair vd., 2010). AVE değeri "Ortalama Açıklanan Varyans (Average Variance Extracted) faktöre ait madde yüklerinin karelerinin toplamının ifade sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir (Bagozzi ve Yi, 1988).

DFA sonucunda, birleşen geçerlilik incelendiğinde (Tablo 11); maddelerin standart faktör yüklerinin 0,74-0,91 arasında, CR ve Cronbach's Alpha değerinin 0,7'den yüksek ve AVE değerlerinin de 0,5'ten büyük olduğu ve böylece 4 yapının da birleşen geçerliliğine sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlarla, araştırmada kullanılan ölçeğin birleşen geçerliliğinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. DFA Sonucu Faktör ve Maddelerin Oluşan Değerleri

Faktör ve Maddeler	SFL (λ) ^a > 0,5	CR ^b > 0,7	AVE ^c > 0,4/0,5	Cronbach's α > 0,7
Teolojik ve Manevi Çözümler		0,95	0,66	0,94
TMC1	0,80			
TMC2	0,86			
TMC3	0,85			
TMC4	0,76			
TMC5	0,82			
TMC6	0,78			
TMC7	0,76			
TMC8	0,79			
TMC9	0,81			
TMC10	0,77			
TMC11	0,89			
Kolektif (Yardımlı) Çözümler		0,94	0,65	0,89

KYC1	0,80			
KYC2	0,87			
KYC3	0,78			
KYC4	0,75			
KYC5	0,85			
KYC6	0,84			
KYC7	0,83			
KYC8	0,79			
KYC9	0,75			
Dışsal/Çevresel Çözümler		0,91	0,67	0,81
DCC1	0,80			
DCC2	0,83			
DCC3	0,74			
DCC4	0,81			
DCC5	0,90			
Bilimsel/Akılcı Çözümler		0,89	0,73	0,79
BAC1	0,91			
BAC2	0,89			
BAC3	0,76			

SFL^a = Standardized Factor Loading (λ), CR^b Composite Reliability = $(\sum\lambda)^2/[(\sum\lambda)^2 + \sum(\theta)]$ (Jöreskog ve Sörbom, 1996), AVE^c Average Variance Extracted = $(\sum\lambda^2)/[\sum\lambda^2 + \sum(\theta)]$ (Jöreskog ve Sörbom, 1996). Tüm standartlaştırılmış faktör yüklerine anlamlı şekilde ulaşıldı, ***p<0,001

Sonuç

Üzerinde çalışılan ölçek, ilgilileri, Tanrı algısı bağlamında yaşanan inanç sorunlarına karşı artarak devam eden şikâyet davranışı boyutundan kurtaracak, çözüm arayışı yani eylem boyutuna taşıyacaktır. Geliştirilen bu ölçekle sorunlarla yüzleşme noktasında bireysel anlamda büyük cesaret gösterebilenlerin görüş ve önerilerine ulaşılmak istenmektedir. En verimli eğitim-öğretim süreçlerinin, muhatabı doğru tanımakla başladığı bilinen bir gerçektir. Ergenlik döneminden itibaren özellikle genç bireyleri dinlemeyi ve anlamayı önceleyen bu çalışma ile yetişkinlerin kendi yankı odalarından çıkıp dışarıdan gözlem yapabilmeleri sağlanacaktır. Bu yönüyle çalışmanın Tanrı algısı oluşumunda etkili olan tüm faaliyetlerin planlanmasına katkısı olacaktır. Hareket noktası, Tanrı algısı bağlamında yaşanan inanç sorunlarına çözüm arayışları olsa da benzer içerik tüm inanç sorunlarındaki çözüm arayışlarında da kullanılabilir. Dolayısıyla ölçek, çözüme katkı sunacak nicel, nitel ve karma desen araştırma metotları kullanılarak daha derinlikli çalışmalar için de kullanılabilir. Ölçeğin her bir alt boyutu ile ilgili ayrı ölçekler de geliştirilebilir. Ölçek yetişkinlere yönelik daha geniş örneklem gruplarında uygulanarak temsil edilebilirliği arttırılabilir.

Kaynaklar

- Akyüz, Z. (2010). Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Altıntaş, R. (2002). "Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç ve Davranış Problemleri". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/1, 55-83.
- Anuştekin, M. N. (2018). Ortaöğretim Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri İle Tanrı Algıları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Arıcı, İ. & Tokur, B. (2017). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları ve Hoşgörü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki". Electronic Turkish Studies 12/10, 31-48. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.11991>
- Arkonaç, S. A. (1998). Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi. (2. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armstrong, K. (2017). Tanrı'nın Tarihi. (Çev.: Oktay Özel vd.). Ankara: Pegasus Yayınları.
- Arslan, M. (2008). "Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri". Değerler Eğitimi Dergisi 6/15, 9-34.
- Atılgan, H. vd. (2017). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayre, C. A. & Scally, A. J. (2014). "Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio: Revisiting the Original Methods of Calculation". Measurement and Evaluation in Counseling and Development 47 (1), 79-86. <https://doi.org/10.1177/0748175613513808>
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). "On the evaluation of structural equation models". Journal of the academy of marketing science, 16, 74-94. <https://doi.org/10.1007/bf02723327>
- Baran Bulut, D., İpek, A. S. & Aygün, B. (2018). Yaratıcı Problem Çözme Özellikleri Envanterini Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (3),1360-1377. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.39790-430909>
- Bozkurt, M. & Kuyucu, M. (2020). "Tanrı-İnsan İlişkisi Bağlamında Deizm'in Temel İddialarının Eleştirisi". Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi 11/2, 441-469.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Canatan, K. (2021). Gençlerin Modern İzimlerle İmtihanı. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Cohen, R. J. ve Swerdlik, M. E. (2010). Test Development. Psychological Testing and Assessment. New York: McGraw-Hill.
- Coşkun, İ. (2010). Ateizm ve İslam: Kelami Açıdan Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Çam, S. & Tümkaya, S. (2006). "Üniversite Öğrencilerinde Kişilerarası Problem Çözme". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15/2, 119-131.
- Dalfidan, B. (2019). Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dawkins, R. (2019). Tanrı Yanılgısı, İstanbul: Kuzey Yayınları.
- DeVellis, R. F. (2012). Factor Analysis. Scale development: Theory and Applications. California: Sage Publications.
- DeVellis, R. F. (2014). Ölçek Geliştirme: Kuram ve Uygulamalar. (Çev. [Tarrık Totan](#)). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dınvar, P. E. (2011). Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dilmaç, B. & Çiftçi, A. (2020). "14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı ile Psikolojik Sağlamlık İlişkisinin İncelenmesi". Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi 1/1, 14-28.
- Dora, S. (2003). Sosyal Problem Çözme Envanteri (Revize Edilmiş Formu) nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışmaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Dorman, E. (2009). *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Duyan, V. & Gelbal, S. (2008). "Sosyal Sorun Çözme Envanterinin Türkçeye Uyarlama Çalışması". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19/1, 7-28.
- Dündar, S. (2009). "Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 24/2, 139-150.
- Düzgün, Ş. A. (2015). "Çağın Meydan Okumaları Karşısında Genç Zihinler ve İnanç Krizi". *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/1, 13-22. <https://doi.org/10.18317/kader.45210>
- Düzgün, Ş. A. (2020). *Kimliksiz Hakikatler*. Ankara: Otto Yayınları.
- Ekşi, H. (2006). "Din Eğitimi Gençlik ve Kişilik: İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma". *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Hayati Hökelekli. (Ed). İstanbul: Dem Yayınları, 181-216.
- El-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, (2019). *Kitabu'l-Luma' fi'r-red ala Ehli'zZeyğ ve'l-Bida'*. (Çev. Kılıç Aslan Mavil ve Hikmet Yağlı Mavil). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Elias, J. L. (1983). *Psychology and Religious Education*. Florida: Robert Krieger Pub.
- El-Maturidi, Ebu Mansur. (2014). *Kitabu't Tevhid*. (Çev.: Bekir Topaloğlu). (6. Baskı). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Erdoğan, E. (2015). "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/29, 223-246.
- Erdoğruca Korkmaz, N. (2014). "İnanç ve İnançsızlığın Psikolojisi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1, 275-294. <https://doi.org/10.18317/kader.10699>
- Eren, E. (2010). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. (12. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Eskin, M., & Aycan, Z. (2009). Gözden Geçirilmiş Sosyal Sorun Çözme Envanterinin Türkçeye (Tr-SSÇE-G) Uyarlanması, Güvenirlik Ve Geçerlik Analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (23), 1-10.
- Evcı, N. ve Aylar, F. (2017). "Derleme: Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10), 389412. <https://doi.org/10.16990/sobider.3386>
- Evkuran, M. (2014). "Eş'arî Kelam Sisteminin Teolojik Temelleri Üzerine -Deizm Bağlamında Bir Tartışma-". *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu (21-23 Eylül 2014)*. Cemaleddin Erdemci ve Fadıl Aygan (Ed.), İstanbul: Beyan Yayınları. (2), 35-48.
- Freud, S. (2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (Çev.: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Ghobari B. B. vd. (2011). Relation between Quality of Image of God With Obsessive-Compulsive Behaviours and Phobic Anxiety İn Parents of Exceptional Children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 29, 237-241. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.231>
- Gırdar, J. (2005). "Çağdaş Ateizmin Problemi". çev. Murtaza Korlaelçi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1, 365-398.
- Greenway, A. P. vd. (2003). "Personality Variables, Self-Esteem and Depression and an Individual's Perception of God". *Mental Health, Religion and Culture* 6/1, 45-58. <https://doi.org/10.1080/1867467021000029381>
- Güler, Ö. (2007). "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1, 123-133.
- Günaydın, F. (2017). "İmam-Hatip Liselerinde İnanç Soru(n)ları". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*. Vecihi Sönmez vd. (Ed.), Van: Ensar Neşriyat, 321-335.
- Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (18. 07. 2021).
- Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (16. 10. 2021).
- Gündoğar, H. 2017. "Deizm; Aklın Tanrılaştırılması ya da Sorumsuz Özgürlük". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vecihi Sönmez vd., 29-40. Van: Ensar Neşriyat.
- Hair J. J. vd. (2010). *Multivariate Data Analysis: a Global Perspective*. In: Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Halstead, P. J. & Hautus, M. (2013). "Defending the God beyond: The Development of the a God-Scale – a New Instrument for the Assessment of People's Perceptions, Experiences, and Activities in Relationship to God –

- and its İnitial Use in a Forgiveness Study. *Journal of Spirituality in Mental Health* 15/3, 160-185. <https://doi.org/10.1080/19349637.2013.776426>
- Heppner, P. P. ve Petersen, C. H. (1982), "The Development and Implications of a Personal Problem Solving Inventory", *Journal of Counseling Psychology*, 29 (1), 66-75. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.29.1.66>
- Hick, J. (2012). İnançların Gökkuşığı: Dinsel Çoğulculuk Üzerine Eleştirel Diyaloglar. (Çev. Mahmut Aydın). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Hinkin, T. R. (1995). "A review of scale development practices in the study of organizations". *Journal of management*, 21(5), 967-988. <https://doi.org/10.1177/014920639502100509>
- Hökeleli, H. (2005). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-french/belief> (15.09.2021).
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum Algı İletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.
- Jung, C. G. (1968). *Psychology and Alchemy*. New York: New Material Copyright.
- Kalayci, Ş. (2006). *Faktör analizi. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kasapoğlu, A. (2009). "Dinsel Şüpheler". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/2, 65-82.
- Kaya, F. (2018). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Ağrı İli Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kayıklık, H. (2005). "Psikolojik Açından İnanç, İman ve Şüpheler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/1, 133-155. https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000000368
- Kenny, A. (2012). "Agnostisizm ve Ateizm". çev. Yaşar Türkben. *Journal of Faculty of Theology of Bozok University* 1/1, 161-168.
- Kirkpatrick, L. A. & Shaver, P. R. (1992). "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief". *Personality and Social Psychology Bulletin* 18/3, 266-275. <https://doi.org/10.1177/0146167292183002>
- Koç, A. (2011). *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme*. Yayınlanmamı Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kula, T. (2012). *Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örnekleme)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kuşat, A. (2006). "Ergenlerde Allah Tasavvuru". *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay & Celaleddin Çelik. 113-157. Adana: Karahan Yayınları.
- Lawrence, R. T. (1991). *The God Image Inventory: The development, validation and standardization of a psychometric instrument for research, pastoral and clinical use in measuring the image of God*. The Catholic University of America, Doctoral Dissertation. <https://doi.org/10.1177/009164719702500>
- Lawshe, C. H. (1975). "A Quantitative Approach to Content Validity". *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>
- Lumsdaine, E., Lumsdaine, M. (1995). *Creative Problem Solving*. New York: Mac Graw Hill.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ok, Ü. (2005). "Bir Aktivite Sistemi Olarak İnanç: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1, 111-134.
- Orak, O. S. vd. (2015). "Yaşlı Hastalarda Tanrı Algısı Ölüm Kaygısını Etkiler mi?". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/38, 618-624. <https://doi.org/10.17719/jisr.20153813670>
- Osmanoğlu, C. (2014). "Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç". *Bilimname*, 27(2), 177-206.
- Öğülmüş, S. (2004). *Ben Sorun Çözebilirim*. Ankara. Babil Yayıncılık No:17
- Öncü, H. (1994). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Matser Basım San.

- Özdamar, K. (2013). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Pargament, K. I. vd., (1988). "Religion and the Problem-Solving Process: Three Styles of Coping". Journal for The Scientific Study of Religion, 27/1, 90-104. <https://doi.org/10.2307/1387404>
- Peker, H. (2018). "Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/8, 13-42.
- Puffer, K. A. vd., (2008). "Religion and the Problem-Solving Process: Three Styles of Coping". Journal of Psychology and Theology 36/4, 270-284. <https://doi.org/10.1177/009164710803600403>
- Seyhan, B. Y. (2014). "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/1, 65-97. <https://doi.org/10.18505/cuifd.254637>
- Sinanoglu, Mustafa. "İman". Türkiye Diyanet Vakfı "İslâm Ansiklopedisi. Erişim 22. 10. 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iman>
- Slavec, A. ve Drnovšek, M. (2012). "A Perspective on Scale Development in Entrepreneurship Research". Economic & Business Review, 14(1), 39-62. <https://doi.org/10.15458/2335-4216.1203>
- Şeker, H. ve Gençdoğan, B. (2014). Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme. Ankara: Nobel Yayınları.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2014). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tezbaşaran, A. (2008). Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Ulutaş, Y. (2021). "Deizme Götüren Sebepler". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 23/2, 501-513. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.843291>
- Uslu, F. (2021). "İman Akıl ve Bilgi İlişkisi". Din Felsefesi El Kitabı. ed. Recep Kılıç & Mehmet Sait Reçber. 31-58. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uysal, V. vd. (2014). "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler". Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi 11/42, 221-237. <https://doi.org/10.14783/od.v11i42.5000065534>
- Vergote, A. (1999). Din, İnanç ve İnançsızlık. çev. Veysel Uysal. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Wymer, W. ve Alves, H. M. B. (2013). "Scale Development Research in Nonprofit Management & Marketing: A Content Analysis and Recommendation for Best Practices". International Review on Public and Nonprofit Marketing, 10(1), 65-86. <https://doi.org/10.1007/s12208-012-0093-1>
- Yakut, S. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısı. Elazığ: Asos Yayınevi.
- Yapıcı, A. (2007). Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2020). "Şüphe ve İnanç Kısacasında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları". İlahiyat Akademi 12, 1-44.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması". Istanbul University Journal of the School of Business, 46 (Special Issue), 74-85.
- Yeşilyurt, T. (2000). "Kuşkuyu Dışlayıcı Bir Süreç Olarak İman". Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, 537-557.
- Yıldız, M. & Ünal, V. (2017). "Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki." İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6/4, 8-21.
- Yılmaz, H. (2022, Şubat). "Din Eğitiminin Güncelliği". Somuncubaba (Ağustos, 2023). <https://www.somuncubaba.net/makale/din-egitiminin-guncelligi-prof-dr-huseyin-yilmaz-ile-roportaj>
- Yiğit, F. (2019). "İblisin Şüphelerine Molla Sadrâ'nın Felsefi Cevapları". Bilimname 38,637-661. <https://doi.org/10.28949/bilimname.571670>
- Zavalsız, Y. S. & Şahin, E. (2018). "Ateist ve Deistlerin Din Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma". Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 7/2, 567-599. <https://doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1425>

Yazar Katkıları: Tek Yazar Fikir- Tasarım- Tek Yazar; Denetleme-; Kaynaklar-; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi; Analiz ve/ veya Yorum-; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan; Eleştirel İnceleme

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi:

Author Contributions: Sole Author Concept -; Design-; Supervision-Resources; Data Collection and/or Processing; Analysis and/or Interpretation; Literature Search-; Writing Manuscript-; Critical Review

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethical Committee Approval: